

УДК 930.2 “18/19”
DOI: 10.26661/swfh-2017-49-045

Т. С. Китиченко

РОЛЬ НОВАЦІЙ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ УЧЕНИХ У РОЗРОБЦІ ІСТОРИКАМИ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ МЕТОДИКИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті простежена специфіка рецепції новітніх на той час джерелознавчих прийомів та принципів в українській історичній науці означеного періоду. Показано на конкретних прикладах як ідеї західноєвропейських методологів історичної науки були сприйняті та розвинуті вітчизняними науковцями.

Ключові слова: методика, історичне джерело, методологія

Розвиток історичної науки в цілому та джерелознавства зокрема неможливий без методики наукового пізнання. Більшість дослідників історичного минулого використовували досягнення західноєвропейських учених, вносячи власні корективи у джерелознавчу методику. Нашу увагу привернули ті джерелознавчі праці істориків підросійській Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст., в яких ідеї європейських вчених найбільш помітні.

Дана тема є актуальною і має широкі джерелознавчі бази. Крім опублікованих робіт П. М. Ардашева, П. В. Голубовського, В. Ю. Данилевича, В. І. Веретенникова, О. Г. Брікнера, І. А. Линниченко, В. К. Піскорського, М. М. Бережкова та інших учених, важливе значення для дослідження наукової спадщини істориків мають архівні джерела, а саме їхні рукописи лекцій і чернетки статей.

Проблему розробки методів вивчення історичних джерел у вітчизняному джерелознавстві вивчали сучасні дослідники О. М. Богдашина [1-2], Я. С. Калакура [3] та інші. Однак вплив робіт зарубіжних авторів на розвиток вітчизняної історичної науки вони розглядали побіжно.

Мета нашої статті – здійснити комплексний аналіз тих наукових праць джерелознавців підросійських українських земель зазначеного періоду, в яких краще відрефлексовані цитування, коментарі, нові ідеї робіт іноземних, переважно англійських, німецьких і французьких, авторів.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. велике значення для подальшого розвитку історичної науки набуває розробка джерелознавчої методики (за термінологією того часу “історична критика” або “критичний метод”).

Історію розвитку джерелознавчої методики (“історичної критики”) розглянуто в “Введенні к исторической науки” Е. Бернгейма. Професор (з 1889 р.), пізніше ректор (1899–1921 рр.) Грайфсвальдського університету зазначав: “Свідоме виникнення цього нового критичного методу відноситься до появи в 1811–1813 рр. перших томів римської історії Георга Нібура з передмовою і першого тому “Історії романських та германських народів з 1494 по 1535”, Леопольда фон Ранке, яка вийшла в 1824 р. з додатком “Критика нових істориків”. Гурток істориків, котрі оточували Ранке, як вчителя, брали участь у виданні “Monumenta Germaniae historica” – Георг Вайц, Вільгельм Гізебрехт, Генріх Зібель, Йоганн Густав Дройзен й ін. – а також і їх учні, своїми дослідженнями і викладанням розробили далі методику і зробили її спільним досягненням історичного дослідження” [4, с.32].

Професор Київського університету св. Володимира В. С. Іконніков вважав, що в розробку джерелознавчої методики (“джерельної критики”) найбільший внесок внесли самі німецькі вчені: А.-Л. Шльоцер, Б. Г. Нібура, Л. фон Ранке, Е. Бернгейм [5, с.8, 15, 17, 37].

Професор Харківського університету Д. І. Багалій також називав родоначальником джерелознавчої методики (“історичної критики”) А. Л. Шлецера [6, с.3-4]. Вчений наголосив, що Нібура і Л. фон Ранке були тільки продовжувачами справи А. Л. Шлецера.

Інший професор цього університету В. П. Бузескул підкреслював, що ще задовго до досліджень Л. фон Ранке і Г. Нібура А. Геєрен намагався визначити “генеалогію” джерела, відокремити вигадки від дійсного. Професор філософії і історії Гетингенського університету А. Геєрен, за оцінкою В. П. Бузескула, “висунув важливість дослідження джерел, що дійшли до нас від давніх авторів. Уже він відрізняв джерела первинні і пізніші, надавав найбільшу цінність свідченням, сучасним подіям і документальним; звертаючи увагу на тенденцію автора, бачачи у ній один із критеріїв при визначенні джерела” [7, с.314].

Приват-доцент Новоросійського університету М. І. Мандес називав одним з перших засновників критики текстів німецького філолога Імануїла Бекера. Вчений підкреслив, що в основі його критичного методу знаходилися два принципи: “принцип взаємовідносин рукописів і принцип „інтерполяції” – у широкому сенсі цього слова” [8, с.1].

Е. Бернгейм визначив історичне джерело як “матеріал, із якого поповнюються відомості нашої науки” [4, с.34]. Ш.-В. Ланглау і Ш. Сеньобос наголошували, що “історія пишеться за документами. Документи – це сліди, залишені думками і діями людей, що жили колись” [9, с.49].

Ідентичні визначення “історичному джерелу” давали українські історики. Наприклад, професор Київського університету В. Б. Антонович на початку лекції з історії передмонгольської Русі, вважав джерела різновидом “історичної літератури”, “зібранням відомостей історичних”. Серед писемних джерел він виділяв літописи і “юридичні документи” [10, арк.1].

Інший професор Київського університету М. М. Бубнов у “Пособии по методологии истории” наголошував, що джерело “такого роду твори, які належать або безпосередньо очевидцям або, якщо вони належать до пізніших століть, то такі в яких зберігається невідомо яким чином традиція, що дійшла до нас” [11, с.111].

Професор Ніжинського історико-філологічного інституту ім. кн. Безбородько М. М. Бережков у вступній лекції “В чем существенное содержание русской истории?” (1892 р.) наголошував, що джерела – “все те, що дає вперше історичні відомості” [12, арк.1]. Учений підкреслив, що в залежності від цього виникли такі вирази, як “перше”, “первісне джерело” або “джерело першої руки” [12, арк.1].

Професор загальної історії Новоросійського університету Є. М. Щепкін поняття історичного джерела охарактеризував так: “Джерела – це такі витвори людської діяльності, які або з самого початку були призначені до того, щоб служити пізнанню і підтвердженню історичних явищ і подій або ж придатні для цих цілей у силу свого походження й інших обставин” [13, арк.1].

Професор Київського університету П. М. Ардашев виділяв поняття першоджерела (“первісне джерело”), під яким учений розумів “твори істориків, літописи, записки сучасників, різні офіційні акти”, які містили “безпосередні історичні відомості” [14, с.19-20].

В. П. Бузескул відводив головну роль в історичних працях правильному дослідженню історичних джерел. У роботі “Краткое введение в историю Греции” (1910 р.) він наголосив, що дослідник у першу чергу повинен звертатися до першоджерел. В. П. Бузескул відносив до історичних джерел “залишки і пам'ятки минулого, що збереглися у самому широкому розумінні цього слова (речові, писемні і т. п.)” [15, с.1].

Як відомо? Е. Бернгейм дав визначення методам, як “засобів і шляхів, що виокремлюють із матеріалу бажане пізнання” [4, с.31]. А. А. Ф. Тардіф обґрунтував використання методу так: “Метод у загальному значенні слова завжди має метою розмежувати ідеї ясні, точні, відмінні від ідей неясних, поверхових, недосконалих” [16, с.7]. Французький історик-медієвіст Г. Моно назвав основною метою історичного методу “визначити, шляхом яких прийомів дослідження і тлумачення можна зменшити область недостовірності і досягнути найбільш досконалого наближення до істини” [17, с.269]. Ш.-В. Ланглуа і Ш. Сеньобос вважали, що історичний метод є “набагато нижчим методу, який базується на безпосередньому спостереженні” [9, с.83]. Французькі вчені визначали два способи пізнання фактів: спостереження і “вивчення залишених після них слідів” [9, с.82].

А. Ф. Тардіф виділив у праці “Основы исторической критики” такі головні методи: 1) аналізу, який “інколи називають методом дослідження”; 2) синтезу, який “інколи називають методом викладання”; 3) метод експериментальний (індуктивний метод чи метод *a posteriori*) [16, с.8]. Учений охарактеризував використання цього методу для історичних наук, як “метод, що приймає в розрахунок головним чином відмінності місця та часу” [16, с.8]. Г. Моно також підкреслював, що історична наука, як і всі індуктивні науки, розкладається на дві кардинальні операції: аналіз і синтез. На відміну від А. Ф. Тардіфа, він надав їм більш глибокого історичного змісту. Зокрема, вчений підкреслював, що “робота аналізу” [так у тексті – К. Т.] в історика складається, в свою чергу із двох операцій: із критики джерел і критики фактів [17, с.273]. Г. Моно охарактеризував першу складову аналізу так: “Критика джерел ставить собі із приводу всіх документів, які розбираються нею, два питання: питання про дійсність документів і питання про їх авторитет” [17, с.276]. Другу ж складову він формулював наступним чином: “Коли встановлено, наскільки можливо точно, дійсність і авторитет джерел, якими доводилося користуватися, то залишається ще найбільш делікатна частина критики – треба встановити ступінь достовірності кожного окремого факту, визначити його дату і місце в ланцюгу [так у тексті – К. Т.] історичних фактів” [17, с.278]. Інша кардинальна операція – синтез, на думку Г. Моно, складалася з двох основних складових: історичної побудови і узагальнення. Дослідник вважав, що допомогти на даному етапі історичного дослідження може порівняльний метод: “Тільки за допомогою порівняльного методу ми можемо відокремити найкраще один від одного загальні умови і окремі випадковості” [17, с.287]. Учений підкреслив, що одна ланка синтезу не може існувати без іншої. Зокрема, історик зазначав: “Синтетична побудова історії складається одночасно із роботи узагальнення і партикуляризації (її можна використовувати тільки бачачи ясно сукупність фактів і відбираючи критично існуючі риси і факти, які складають окрему особливість цієї сукупності)” [17, с.287]. А. Е. Бернгейм пропонував застосовувати “вироблені уже в той час філологічні методи дослідження” [4, с.32] для більш досконалого вивчення історичних джерел.

Подібні до ідей західноєвропейських методологів історичної науки новації висловлювали й науковці підросійської України.

Приват-доцент Київського університету св. Володимира П. В. Голубовський згадував у вступній лекції до спецкурсу про російські літописи (1886 р.) метод аналогії. Зокрема, він зазначив: “Нестача даних у російських літописах змушує історика часто звертатися до історії інших “споріднених” [так у тексті – К.Т.] народів, вступати на шлях аналогії” [18, с.203-204]. Можна стверджувати, що розуміння П. В. Голубовським методу аналогії був майже спорідненим з трактовками А. Ф. Тардіфа і Г. Моно.

В. С. Іконников у праці “Опыт русской историографии” характеризував порівняльний метод як “порівняльне спостереження” [5, с.169].

Приват-доцент Харківського університету В. І. Веретенников наголошував на доцільності використання статистичних методів при розробці цифрового історичного матеріалу. Він у праці “К вопросу о методологических приемах при разработке цифрового исторического материала” підкреслив: “Якщо дослідник-історик стане на другий можливий при обробці даних цифрового історичного матеріалу методологічний шлях (історико-статистичний, як ми його називаємо), то він повинен бути озброєний

свідчень і перевірити, порівняти їх між собою (внутрішня критика)” [4, с.50]. Е. Бернгейм бачив велику проблему у можливості визначення достовірності і підробці джерел, тому вчений пропонував вирішити наступні чотири питання для полегшення визначення достовірності джерел: “1. Чи відповідає зовнішня форма досліджуваного джерела, тобто мова, почерк, стиль, побудова – формі, яка притаманна достовірним джерелам цього ж виду, що відносяться до часу і місця передбачуваного виникнення нашого джерела? 2. Чи відповідає зміст джерела тому, що нам взагалі відомо із безсумнівно достовірних джерел того часу і тієї місцевості? При цьому також необхідно звернути увагу, чи не обходять мовчанням або можливо невідомі факти, які повинні згадуватися у достовірних джерел того часу і місця; з іншого боку, потрібно слідкувати за тим, чи не виявляються у даному джерелі факти, які не могли бути відомі до часу передбачуваного походження джерела? 3. Чи відповідає форма і зміст характеру, всьому середовищу і процесу розвитку, частиною якого являється джерело, тобто чи підходить він цілком правдоподібно і без протиріч до всієї сукупності уже відомого? 4. Чи є у самому джерелі або при ньому сліди штучної підробленої підробки?... Сюди ж відноситься очевидне наслідування взагалі відомих джерел, які не могли бути відомими або взагалі не існували у вказаний час і в даному місці” [4, с.51–52].

За Е. Бернгеймом, точне визначення часу і місця виникнення джерела – це друге завдання, що стоїть перед вченим-істориком [4, с.52], третє – визначення автора [4, с.53], четверте – в якій мірі “незалежні або первісні (оригінальні) джерела” [4, с.53]. У даному завданні вчений надав у залежності від виду джерела наступні методичні рекомендації: “В „пам’яток” необхідно відрізнити наслідування від зразків і оригіналів, у грамотах – незалежний твір від твору, що обумовлений попередніми... задача ця вирішується знову ж методом порівняння, який у вигляді „аналізу джерел” дає найбільш ясне і досконаліший засіб, щоб відрізнити оригінальну доповідь від переказу” [4, с.53–54]. П’яте завдання стосувалося лише писемних джерел і трактувалося як “можливо точне відтворення первісного тексту й доцільне видання” [4, с.55]. Інші завдання полягали у визначенні достовірності джерел [4, с.56], у розподілі наведених у документах даних відповідно темі, часу, місця [4, с.58].

“Введение в историческую науку” Е. Бернгейма був найбільш цитованою книгою з методики історичного дослідження у Російській імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Його ідеї прямо чи здебільшого опосередковано використали, часто розвинули вітчизняні науковці. Так, наприклад, В. С. Іконников прямо посилається на цю працю Е. Бернгейма в своєму багатомному “Опыте русской историографии”, називаючи її цінною [5, с.39-40].

В. С. Іконников виділяв види джерелознавчої критики, в залежності від предмету дослідження: “Критика буває філософська, літературна, художня, історична. Остання намагається відрізнити факти вірні від невірних у всяких документах, які служать матеріалом до відтворення минулих подій; вона розпадається на дві частини: критику текстів і критику фактів, причому перша завжди передує останній і доставляє дані, уже піддані попередній оцінці. Тому і правила історичної критики торкаються самих документів і текстів, що подаються у них або способу поводження з фактами, витягнутими із джерел” [5, с.38]. В. С. Іконников виділив також у критиці джерел дві групи в залежності від прийомів роботи з ними: зовнішню або нижчу і внутрішню або вищу [5, с.39]. Професор надав кожній групі наступну характеристику: “Перша має на увазі визначити дійсність матеріалу і значення його, як джерела, на основі його дійсності. Далі, при оцінці достовірності джерела, необхідно звернути увагу на час його походження, місце, особистість автора взагалі; на аналіз джерел по їх родам і видання матеріалів” [5, с.39]. При характеристиці внутрішньої або вищої критики науковець оцінював її як “більш важливу і продуктивну критику” та радив враховувати “дві зовнішніх умови: особистість і час, яким належить свідчення” [5, с.22]. В. С. Іконников, розвиваючи ідеї Е. Бернгейма, визначав вищу критику, як таку, що “досліджує матеріали відносно повідомлених ними свідчень про події, тобто їх достовірність, вірогідність, можливість або невірність даних. Тут знову мають значення особистість автора, час і місце виникнення джерела, характер і форма твору – літопис, мемуари, офіційні акти і т.п.” [5, с.41].

О. І. Маркевич у пробній лекції дав визначення історичної критики, як “способу визначення достовірності джерела, яким повинен зайнятися історик. Визначення достовірності джерела обумовлює собою і визначення ступеню достовірності фактів, які відкриваються цим джерелом, що в свою чергу дозволяє історикові так чи інакше користуватися цими фактами” [26, с.1].

П. М. Ардашев трактував “розробку принципів історичної критики” як “теорію розумових операцій, які необхідно виконати досліднику для того, щоб із наявних елементів традиції виявити історичні знання. У розробці принципів історичної критики прогрес спостерігається головним чином за двома напрямками: це, з одного боку, поступове розширення поняття історичного джерела, з іншого – внесення психологічної точки зору до теорії історичного пізнання” [14, с.19].

Ф. Я. Фортинський підкреслював потребу в джерельній критики так: “Така вимога знайомства з історичною критикою однаково пред’являється і до збирача, який готує для видання той чи інший історичний пам’ятник, і до укладача монографії, у чому б не полягав її історичний зміст, і нарешті до автора цілого курсу з історії національної та навіть загальної” [27, с.1]. Учений відводив основну роль не стільки зовнішній, а більш внутрішній історичній критиці. Він зазначив: “Для визначення достовірності або підробки пам’ятника однак недостатньо обмежитися вивченням однієї його зовнішності; від зовнішніх ознак потім треба звернутися до вивчення самого змісту документа, його внутрішнім ознакам” [27, с.16].

М. М. Бубнов також виділяв два види критики: “вищу або внутрішню” і “нижчу або зовнішню” [11, с.124].

В. К. Піскорський відзначав, що для визначення достовірності або підробки документів слід вивчати їх як внутрішні, так і зовнішні ознаки [25, с.48].

Д. І. Багалій в курсі лекцій з російської історії визначав основним завданням історичної критики дослідження джерел, визначення їх достовірності. Він також виділяв “нижчу критику” і “вищу” [6, с.4]. Історик описав кожну з них так: “Перша визначає дійсність джерела, час, місце його написання і особистість автора, друга стосується достовірності розповіді – чи міг автор знати про те, що описував, чи щирий він у своїх свідченнях. Але крім цієї формальної критики, є ще й реальна, яка спрямована на розбір достовірності самих подій і яка спирається вже, головним чином, на умови історичної можливості того чи іншого факту” [6, с.4]. Д. І. Багалій запропонував ще “1) уникати апіорних висновків; 2) базувати свій висновок на джерелах першої руки; 3) вивчати праці попередників, але не приймати на віру їх висновки; 4) співставляти різні свідчення про одну і ту ж подію, але віддавати перевагу не кількості, а якості джерел” [6, с.4].

В. І. Веретенников у праці “Несколько слов об исторической критике” виділив її основні завдання: “Критика повинна встановити дійсність даних, що даються у джерелах, виділити у джерелі, що може бути прийнято, як те, що дійсно відбулося, як істинне” [28, с.4]. Вчений запропонував розділити критику на дві основні частини: 1) “характеристика джерела” і 2) “власне ставлення його до фактичної істини або оцінку” [28, с.8]. В. І. Веретенников підтримував думку більшості дослідників своєї епохи, які поділяли історичну критику на зовнішню і внутрішню [28, с.8].

І. А. Линниченко виділяв такі складові джерелознавчої критики: основні правила історичної критики і їх значення; основа історичної достовірності користування різними видами історичних джерел для наукової роботи [29, арк.1].

О. Г. Брикнер зазначав, що критичний розбір надписів і рукописів у першу чергу спрямований на визначення достовірності історичного матеріалу, з яким працює дослідник [30, с.8].

Таким чином, однією з заслуг вчених України перед вітчизняною наукою є не тільки введення до наукового обігу нових історичних джерел, а, насамперед, значний внесок у розробку проблеми методики історичного джерелознавства. Наприкінці XIX – початку XX ст. вплив ідей західноєвропейських науковців на історичні праці вчених Російської імперії був значний. Частина нововведень того часу, запропонованих істориками підросійської України, майже синхронно з’являються у працях західноєвропейських дослідників. Останні були більш популярними та цитованими у науковому середовищі. Найбільш популярними та цитованими стали роботи німецького методолога Е. Бернгейма, французьких дослідників: Ш.-В. Ланглуа, Ш. Сеньобоса, А. Ф. Тардіфа, Г. Моно.

Джерела та література

1. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України: питання теорії, методики, історії : навч.-метод. посіб. / О. М. Богдашина. — 3-е вид., доп. та переробл. — Харків : Saga, 2008. — 214 с.;
2. Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX — 20-ті рр. XX ст.) / О. М. Богдашина. — Х. : Вид-во Віровець А. П. “Апостроф”, 2010. — 480 с.
3. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. — К., 2002. — 488 с.
4. Бернгейм Э. Введение в историческую науку : пер. с нем. / Э. Бернгейм. — Санкт-Петербург : Знание, 1908. — 69 с.
5. Иконников В. С. Опыт русской историографии / В. С. Иконников. — К.; СПб., 1891—2013. — Т. 1—2, кн. 1—5.
6. Багалей Д. И. Русская история курс профессора Д. И. Багалей, составленный по его лекциям Ч.1-я — до половины XIII ст. (домонгольский период) / Д. И. Багалей. — Харьков : Тип. С. Иванченко. — 1909. — 402 с.
7. Бузескул В. П. Из истории критического метода. Геерен / В. П. Бузескул // Известия Академии наук СССР. — 1927. — Т. 21, вып. 2. — С. 307—314; Бузескул В. П. Из истории критического метода. Ранке и Штенцель : докл. в заседании отд. ист. наук и филологии 19 мая 1926 года / В. П. Бузескул // Известия Академии наук СССР. — 1926. — Т. 20, вып. 12. — С. 1123—1138.
8. Мандес М. И. О филологическом методе изучения источников / М. И. Мандес. — Одесса: Тип. “Экономическая”, 1898. — 10 с.
9. Ланглуа Ш.-В. Введение в изучение истории : пер. с фр. / Ш.-В. Ланглуа, Ш. Сеньобос. — Москва, 2004. — 305 с.
10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — Ф. І. — Од. збер. 7903 — 140 арк.
11. Бубнов Н. М. Пособие по методологии истории / Н. М. Бубнов. — К. : Труд, 1911. — 249 с.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. — Ф. XXIII. — Од. збер. 224 — 228 арк.
13. Державний архів Одеської області. — Ф.151. — Оп. 1. — Спр. 95. — 8 арк.
14. Ардашев П. Н. О прогрессе в исторической науке (Вступительная лекция, читанная в университете св. Владимира 14 октября 1903 г.) / П. Н. Ардашев // Университетские известия. — 1904. — № 1. — С. 1—30.
15. Бузескул В. П. Введение в историю Греции: Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в. / В. П. Бузескул. — 3-е изд. — Петроград. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1915. — 592 с.
16. Тардиф А. Основы исторической критики / А. Тардиф. — Воронеж : Тип. В. И. Исаева, 1893. — 16 с.
17. Метод в науках: Тома, Пикар, Пенлэве, Баус, Жоб, Ле Дантек, Дельбэ, Рибо, Дюркгейм, Леви-Брюль, Моно / Пер. с фр. П. С. Юшкевича, И. К. Брусилковского. — СПб. : Книгоизд-во “Образование”, 1911. — 302 с.
18. Голубовский П. В. Очерк истории постепенного появления главнейших вопросов по разработке летописей (Вступительная лекция, читанная в университете св. Владимира, 1886 г., 6 сентября) / П. В. Голубовский. — К. : Тип. ун-та, 1886. — 12 с.
19. Веретенников В. И. К вопросу о методологических приемах при разработке цифрового исторического материала / В. И. Веретенников // Журнал Министерства народного просвещения. — 1912. — № 1. — С. 120—136.
20. Брикнер А. Г. Об учебных пособиях при изучении истории России / А. Г. Брикнер. // Журнал Министерства народного просвещения. — 1876. — Ч. 186, № 7 — С. 1—21.
21. Линниченко И. А. Владимир Бонифатьевич Антонович (1830—1908) / И. А. Линниченко. — Москва : Тип.: Общества распространения полезных книг, 1910. — 15 с.
22. Державний архів Одеської області — Ф.153. — Оп. 1. — Спр. 601. — 41 арк.
23. Линниченко И. А. Отзыв заслуженного ординарного профессора о трудах Козловского / И. А. Линниченко. — Одесса : Тип. “Одесских новостей”. — 1910. — 15 с.

24. Линиченко И. А. Научное значение западно-русской истории / И. А. Линиченко // Киевская старина. — 1889. — № 1. — С. 187—203.
25. Піскорський В. К. Вибрані праці та епістолярна спадщина / Упоряд. О. О. Новікова, І. С. Пічугіна. — К. : фонд "Відродження", 1997. — 352 с.
26. Маркевич А. И. Историческая критика в трудах новейших русских историков : (пробная лекция, чит. в Новорос. ун-те магистром рус. истории ун-та св. Владимира Ал. Маркевичем / А. И. Маркевич. — Одесса : Новорос. телеграф, 1880. — 14 с.
27. Фортинский Ф. Я. Опыт систематической обработки исторической критики / Ф. Я. Фортинский // Университетские известия. — К., 1884. — №8. — С. 1—32.
28. Веретенников В. И. Несколько слов об исторической критике / В. И. Веретенников — Харьков : Тип. "Печатное дело" Конторская, 1913. — 14 с.
29. Державний архів Одеської області – Ф.153. — Оп. 1. — Спр.164. — 125 арк.
30. Брикнер А. Г. О главных задачах исторической науки : речь, произнес. в торжеств. собрании Имп. Новорос. ун-та орд. проф. всеобщей истории А. Брикнером 30-го августа 1868 года / А. Г. Брикнер. — Одесса : Тип. С. Алексомати, 1868. — 17 с.

Kitichenko T. The role of innovations of the Western european scientists in the development of under-Russian historians' methodology of sources (the end of the nineteenth and early twentieth centuries)

In the article the specificity of that time's reception of the newest sources of methodology and principles in the Ukrainian historical science of the period is traced. The ideas of the Western European methodologists of historical science perceived and developed by domestic scholars were shown on concrete examples. Most researchers of the historical past used the achievements of Western European scientists. They made their own adjustments to the source study methodology. The author paid special attention to the published works of PM Ardsheva, P. Volubovsky, V. Yu. Danilevich, V. I. Veretennikov, O. G. Brikner, I. A. Lynnychenko, V. K. Piskorsky, M. M. Berezhkov, archival sources are important for the study of the scientific heritage of historians, namely, their handwritten lectures and drafts of articles. A comprehensive analysis of those scientific works of the under-Russian Ukrainian source scholars was conducted in this work, where it is better to refute quotations, comments, new ideas of works mainly of English, German and French authors. Part of the innovations of that time historians of the under-Russian Ukraine is borrowed from the works of the Western European researchers. In particular, the works of the German methodologist E. Bernheim "Introduction to Historical Science", the French professor A. F. Tardif "Fundamentals of Historical Criticism" and others, were widely echoed, reprinted and translated. One of the merits of scientists before domestic science is not only the introduction of new methods of working with historical sources into the scientific circulation, but, first of all, a significant contribution to the problem development of the methodology of historical sources.

Key words: *method, historical source, methodology*